

Stanisław Liszewski

GENEZA I ROZWÓJ OSADNICTWA WYPOCZYNKOWEGO
W OTOCZENIU ŁÓDZI

LA GÉNÈSE ET LE DÉVELOPPEMENT DE LA COLONISATION
DE REPOS AUX ENVIRONS DE ŁÓDŹ

Dans le travail, on a présenté la genèse de la colonisation de repos aux environs de Łódź ainsi que son développement dans les trois périodes suivantes: avant la Ière guerre mondiale, pendant les vingt ans d'entre deux guerres, après la IIème guerre mondiale. On a montré les facteurs conditionnant la genèse de cette forme de la colonisation en citant l'accessibilité de communication et celle juridique au terrain et aussi, quoique d'une façon moins détaillée, les valeurs du milieu naturel. Les résultats des recherches faites ont démontré entre autres le rôle important de la colonisation de repos dans le processus de l'urbanisation des terrains suburbains et la succession spatiale fortement développée de la fonction de repos aux environs de Łódź.

Współczesny etap rozwoju cywilizacji charakteryzuje m. in. gwałtowny wzrost potrzeb rekreacyjnych i wypoczynkowych człowieka. Potrzeby te, zgłaszane przez ogół społeczeństwa, są szczególnie silnie artykułowane w środowiskach wielkomiejskich. Mieszkańcy miast wyzwoleni z obowiązku całotygodniowej pracy zarobkowej, zamknięci w betonowych mieszkaniach, coraz częściej przeznaczają swój wolny czas na wypoczynek poza miejscem stałego zamieszkania.

Efektom przestrzennym tego zapotrzebowania jest powstanie w otoczeniu dużych miast nowych form osadniczych, których jedyną czy główną funkcją jest funkcja wypoczynkowa.

Celem opracowania jest wyjaśnienie genezy osadnictwa wypoczynkowego w otoczeniu Łodzi, jego identyfikacja oraz określenie etapów i kierunków rozwoju tej formy osadniczej.

Wybór Łodzi do badań szczegółowych znajduje uzasadnienie w in-

dywidualności tego miasta wynikającej z jego genezy, położenia geograficznego, tempa rozwoju oraz struktury społecznej mieszkańców (L. Straszewicz 1979). Indywidualność ta wpłynęła na przebieg procesu powstawania i rozwoju interesujących nas form osadniczych, często hamując go lub opóźniając, zwłaszcza w początkowym okresie.

Wprawdzie Łódź, jako miasto lokacyjne, powstała jeszcze w XV w. (1423 r.), ale jej rzeczywisty rozwój jest związany z wiekiem XIX, a rok 1823 jest uznawany powszechnie za początek powstania Łodzi przemysłowej. W 1820 r. Łódź liczyła 767 mieszkańców, w dziesięć lat później (1830 r.) 4343, a pierwsze 100 tys. przekroczyła w 1884 r. (105 665). Późniejszy rozwój był jeszcze gwałtowniejszy, bowiem po upływie zaledwie 30 lat (1914 r.) stan zaludnienia Łodzi zbliżył się do 0,5 mln. Współcześnie miasto liczy 850 tys. mieszkańców (1985 r.).

Ten bardzo dynamiczny rozwój demograficzny zawdzięcza miasto wyłącznie przemysłowi i to praktycznie jednej branży, przemysłowi włókienniczemu. Rozwój przemysłu stał się swoistą pompą ssącą, przyciągającą do miasta nie tylko mieszkańców okolicznych wsi i miasteczek, ale bardziej rozległego terenu.

Napływ różnorodnych grup ludności uzewnętrzniał się wyraźnie w strukturach demograficznych i społecznych mieszkańców Łodzi. W 1914 r. wśród zamieszkujących miasto było 50,7% katolików, 25,7% ewangelików, 23,1% wyznania mojżeszowego i 0,9% prawosławnych. Zbliżona do wyznaniowej była również w tym okresie struktura narodowościowa miasta.

Obok mozaiki narodowościowej i wyznaniowej, Łódź stała się także miastem ogromnych kontrastów społecznych. Spis z 1897 r. wykazał, iż wśród ludności Łodzi w wieku 10 lat i więcej, 0,26% legitymowało się wykształceniem wyższym lub specjalnym (514 osób!), a 3,0% posiadało wykształcenie średnie. Jednocześnie 49,46% nie umiało czytać (J. Janczak 1982).

Z narodowością silnie korelowała na przełomie XIX i XX w. struktura zawodowa mieszkańców Łodzi. Rosjanie utrzymywali się głównie z pracy w administracji, wojsku i oświacie (proces rusyfikacji), Żydzi w 40% z handlu, Niemcy w 73% z przemysłu i rzemiosła, a Polacy w 60% z przemysłu i w 25% ze służby i zajęć domowych (J. Janczak 1982).

Istniał więc w tym mieście specyficzny podział, w którym nieliczne grupy ludności rosyjskiej, niemieckiej i częściowo żydowskiej tworzyły szczyt drabiny społecznej (zamożność, wykształcenie, pozycja społeczna itp.), a ludność polska w swojej masie stanowiła główną siłę roboczą dla rozwijającego się przemysłu. „Szczyt” ten obejmował w Łodzi

wąską tylko grupę przemysłowców, kupców, bankierów, a także najwyższych urzędników administracji państwowej. Podstawowa część mieszkańców ówczesnej Łodzi to biedota, analfabeci, o niskich zarobkach i niepewnym bycie.

Ten dynamiczny rozwój gospodarczy oraz złożoność demograficzna i społeczna, stały się charakterystycznymi cechami miasta, którego położenie geograficzne było także pod pewnymi względami wyjątkowe.

Łódź leży w strefie przejściowej pomiędzy nizinami Polski środkowej a wyżynami Polski południowej (J. Dylík 1971). Najbardziej urozmaiconą częścią tego obszaru jest strefa krawędziowa Wyżyny Łódzkiej, która przebiega na północ od Łodzi wzdłuż linii Zgierz—Brzeziny. Jako jedyne tej wielkości miasto w Polsce, nie leży ono ani nad, ani nawet w pobliżu żadnej dużej rzeki, ale na dziale wodnym Wisły i Odry. Zarówno lokacyjne miasto średniowieczne, jak i Łódź przemysłowa, powstały na terenach silnie zalesionych. Jak podaje A. Pietrzak (1973) w okresie poprzedzającym powstanie Łodzi przemysłowej (lata 1802/1803), lasy zajmowały 56,2% obecnej powierzchni administracyjnej Łodzi oraz 42,6% powierzchni obszaru dzisiejszej strefy podmiejskiej. Trzydzieści lat później stopień zalesienia tych obszarów spadł odpowiednio do 30% i 30,5% (lata 1822—1839), a po dalszych stu latach (1929—1938) osiągnął wartość minimalną, tzn. 5,6% w granicach administracyjnych dzisiejszej Łodzi, oraz 9,9% w jej strefie podmiejskiej.

Analiza środowiska geograficznego Łodzi i jej okolic wskazuje na ograniczoną atrakcyjność wypoczynkową terenu, który z upływem lat na skutek degradacji środowiska naturalnego uległ dalszemu obniżeniu (A. Matczak 1986).

Przedstawiony obraz złożonej sytuacji społecznej i gospodarczej, dynamicznie rozwijającego się centrum polskiego włókiennictwa, w konfrontacji z mało atrakcyjnym obszarem zaplecza Łodzi, stanowi punkt wyjścia do analizy rodzącego się na przełomie wieków XIX i XX zainteresowania wypoczynkiem poza miejscem zamieszkania tej półmilionowej wówczas aglomeracji miejskiej.

Należy jednocześnie pamiętać, iż obok omówionych determinant — Łódź podobnie jak i cała Polska, była w XX w. terenem bardzo burzliwych i ważkich wydarzeń historycznych (odzyskanie niepodległości, okupacja hitlerowska, wyzwolenie). One to głównie wyznaczają etapy rozwoju osadnictwa wypoczynkowego w okolicach Łodzi, dzieląc go na trzy okresy: przez I wojnę światową, dwudziestolecie międzywojenne oraz po II wojnie światowej.

1. OSADNICTWO WYPOCZYNKOWE OKOLIC ŁODZI W OKRESIE PRZED I WOJNĄ ŚWIATOWĄ

Początki wypoczynku poza granicami Łodzi łączą się z rozwojem środków komunikacji masowej, które udostępniły tereny podmiejskie mieszkańcom miasta. Rozwój ten rozpoczął się uruchomieniem w 1866 r. pierwszego połączenia kolejowego Łodzi przez Koluszki z tzw. linią warszawsko-wiedeńską. Było to przez 35 lat jedyne połączenie miasta komunikacją szynową z bliższym i dalszym zapleczem. Dopiero pierwsze lata XX w. przyniosły dalsze zmiany.

Łódź otrzymała w tym czasie liczne połączenia tramwajami podmiejskimi z pobliskimi miastami: Pabianicami (1901 r.), Zgierzem (1901 r.), Aleksandrowem (1910 r.), Konstantynowem (1910 r.) oraz Rzgowem przez Rudę Pabianicką (1910 r.). Tramwaj do Tuszyna został doprowadzony w 1917 r. Na początku wieku (1903 r.) uruchomiono również drugie połączenie kolejowe, którym była linia z Kalisza do Warszawy, przebiegająca przez Pabianice, Łódź i Zgierz. W ten sposób doszło na początku XX w. do ukształtowania podstawowej sieci komunikacji szynowej, która umożliwiła penetrację obszarów podmiejskich Łodzi m. in. w celach wypoczynkowych.

Najbardziej zamożna klasa przemysłowców, bankierów czy handlowców łódzkich, wykorzystując uruchomione w 1866 r. połączenie kolejowe, wyjeżdżała do modnych podówczas uzdrowisk Austrii, Szwajcarii, Francji czy Włoch. Były to znane z literatury „wyjazdy do wód dla poratowania zdrowia”. W miarę wzrostu fortun oraz zmiany mody, coraz częstsze było zainteresowanie tej grupy społecznej podmiejskimi majątkami ziemskimi, które wykupywano od bankrutującej szlachty, zamieniając na rezydencje.

Przykładem może tu być jeden z najzamożniejszych przemysłowców łódzkich Juliusz Heinzel, który w latach osiemdziesiątych XIX w. nabył na licytacji, wówczas jeszcze podłódzki, folwark Julianów, a w latach dziewięćdziesiątych tego wieku wykupił ostatecznie z rąk rodziny Zawiszów dobra Łagiewnickie. W obu tych posiadłościach Heinzel posiadał pałace-rezydencje, służące celom reprezentacyjnym i wypoczynkowym. Podobny charakter, choć na mniejszą skalę, ma rezydencja Romischa wybudowana ok. 1912 r. na terenie dzisiejszego Główna.

Cechą charakterystyczną tych pierwszych rezydencji w okolicach Łodzi był ich pałacowo-dworski charakter. Były to obiekty duże, otoczone znacznymi obszarami zieleni parkowej lub leśnej, samotne, izolowane od życia zewnętrznego. Nie tworzyły one zwartych kompleksów osadniczych, a ich usytuowanie było związane z dogodnymi dla wypo-

czynku warunkami naturalnymi, ale również z dostępnością komunikacyjną.

Znacznie więcej elementów osadnictwa wypoczynkowego w przestrzeni geograficznej pozostawiła w tym okresie warstwa średnio zamożnych i zamożnych mieszkańców miasta.

Pierwsze, nieporadne w swojej urbanistyce i architekturze, osiedla wypoczynkowe powstały na terenach folwarku Arturów (obecnie Arturówek) oraz w pobliskich Rogach, położonych na północny wschód od centrum Łodzi przemysłowej, a także w części południowej Rudy Pabianickiej, usytuowanej na południowy zachód od miasta. Wybór tych obszarów na osadnictwo wypoczynkowe był podyktowany dogodnym położeniem komunikacyjnym oraz sprzyjającymi warunkami środowiska. W obu przypadkach osadnictwo to wkroczyło na tereny piaszczystych pagórków porośniętych lasem, a jednocześnie przeciętych dolinami rzek.

Przed I wojną światową pojawiała się także w okolicach Łodzi nowa forma wypoczynku, jaką był wyjazd na tzw. „letnisko” do pobliskich wsi i miasteczek, gdzie wynajmowano mieszkania w domach zamożniejszych rolników. Dotyczyło to m. in. Wiśniowej Góry, zamieszkałej wówczas głównie przez ludność niemiecką i żydowską, Tuszyń, Zofiówki, Rydzynę, Główną i innych. Z wyjazdów tych korzystała głównie średnio zamożna warstwa mieszkańców Łodzi, przy czym istniał tu podział narodowościowo-językowy. Ludność pochodzenia niemieckiego i żydowskiego wynajmowała kwatery we wsiach zasiedlonych przez kolonistów niemieckich, ludność polska we wsiach polskich. Było to uwarunkowane względami językowo-kulturowymi. Wynajmowanie kwater na tzw. „letniska” jest początkową formą ekspansji funkcji wypoczynkowej na tereny wiejskie otaczające Łódź.

Największa ilościowo, biedna część mieszkańców Łodzi, swój wypoczynek poza miejscem stałego zamieszkania organizowała w pobliskich lasach i nielicznych terenach przywodnych. Był to wypoczynek kilkugodzinny, spędzany bezpośrednio w otoczeniu przyrody, który nie powodował powstania żadnych form osadniczych. Jak podaje B. K o p c z y ń s k a - J a w o r s k a (1980), ludność robotnicza Łodzi wypoczywała w tym okresie głównie w parku Źródliśka (najstarszy park Łodzi założony w 1840 r.), w lesie zwanym Szeląg (obecnie obszar ten jest ograniczony ul. Kopcińskiego, Armii Czerwonej i torem kolejowym), w lesie scheiblerowskim na Kowalszczyźnie (obecnie park na Młynku), na terenie tzw. Wolfówki nad rzeką Olechówką (obecnie Stawy Jana), w lasku Findera (obecnie park im. Dąbrowskiego), w parku Wenecja (obecnie im. Słowackiego) i Sielanka przy tzw. szosie pabianickiej, w Rudzie Pabianickiej, w lesie Mani (późniejszy Park Ludowy), a także

na terenach leśnych organizowanego w latach 1904—1910 parku noszącego obecnie imię Poniatowskiego.

Dłuższe, całodniowe wyprawy organizowano z Łodzi do klasztoru w Łagiewnikach oraz kapliczek św. Antoniego, św. Rocha i Sebastiana, znajdujących się w lesie w pobliżu klasztoru. Dotyczyło to pierwotnie dni odpustowych (Zielone Świątki, dzień św. Antoniego), w późniejszym okresie cele religijne łączono z wypoczynkowymi, przybывая tu w pogodne niedziele.

Pierwszy etap rozwoju osadnictwa wypoczynkowego w okolicach Łodzi bardzo wyraźnie wskazuje na jego zależność od zamożności społeczeństwa oraz dostępności komunikacyjnej terenów okalających miasto. Trzecim czynnikiem były walory środowiskowe terenów wypoczynkowych. W tym okresie powstają nieliczne, pojedyncze obiekty rezydencjonalne o wysokim standardzie, zaczątki i to bardzo nieśmiało osiedli wypoczynkowych oraz pierwsze próby wykorzystywania osadnictwa wiejskiego dla celów letniskowych. Dla wypoczynku wykorzystuje się głównie tereny leśne, najczęściej lasów sosnowych porastających pagórki i wydmy podłódzkie, a także cieki wodne czy stawy, sztucznie spiętrzone na okolicznych rzekach.

2. OSADNICTWO WYPOCZYNKOWE OKOLIC ŁODZI W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. Łódź okupiła znacznymi stratami gospodarczymi, które nie przyniosły jednak większych zmian w strukturze społecznej tego miasta (A. Ginsbert 1962).

Dominującą, w sensie administracyjno-militarnym, rolę utraciła i tak nieliczna tu grupa ludności rosyjskiej, na niezmiennych pozycjach ekonomicznych, choć w innych proporcjach ilościowych (udział ludności niemieckiej w Łodzi w 1921 r. kształtował się na poziomie 7⁰/₀), pozostali natomiast Niemcy i Żydzi. Nieznacznie rozwinął się w tym okresie system komunikacji szynowej. Łódź otrzymała w 1925 r. połączenie kolejowe z Kutnem oraz tramwajowe z Ozorkowem w 1921 r. i Lutomierskiem w 1924 r. Wyraźnej poprawie, zwłaszcza w latach trzydziestych uległ natomiast ogólny poziom życia mieszkańców Łodzi, co znalazło odbicie w zwiększonym zapotrzebowaniu na wypoczynek poza miejscem stałego zamieszkania.

Realizacji tych potrzeb sprzyjała ustawa o reformie rolnej z 28 grudnia 1925 r., która przewidywała m.in. pozostawienie w okręgach przemysłowych i podmiejskich majątków nie przekraczających 60 ha. Usta-

wa ta znacznie przyspieszyła parcelację majątków ziemskich w okolicach Łodzi i umożliwiła powstanie osadnictwa wypoczynkowego.

W omawianym okresie obserwuje się nadal powstawanie nielicznych rezydencji podmiejskich, głównie bogatych przemysłowców (np. w Kęblinach czy Grotnikach). Postępuje także rozwój funkcji wypoczynkowej w miejscowościach, w których już przed I wojną światową zaczęły powstawać obiekty letniskowe (Arturówek, Rogi, Ruda Pabianicka) lub zaczęto wynajmować kwatery (Głowno, Wiśniowa Góra), ale przede wszystkim z inicjatywy osób indywidualnych, a także władz miejskich Łodzi, powstają w okolicach miasta oryginalne osiedla letniskowe: Kolumna, Sokolniki, Tuszyń Las i Grotniki.

Dobre warunki naturalne, a zwłaszcza węzeł hydrograficzny rzek: Mrogi, Mrożycy i Brzuśni, które przecinają tu utwory czwartorzędowe pochodzenia lodowcowego, porośnięte suchym lasem, spowodowały iż okolice miasta Głowna (30 km od Łodzi) stały się w tym okresie ulubionym miejscem wypoczynku mieszkańców Łodzi.

Walory te wzmocniła jeszcze linia kolejowa, która od 1903 r. zapewniła sprawne połączenie komunikacyjne Głowna z Łodzią i Warszawą.

Najstarsza dzielnica letniskowa Głowna, Warcholów, powstała jeszcze przed I wojną światową. Pierwotnie wynajmowano tu kwatery u chłopów, potem pobudowano domy letniskowe. Prawdziwy jednak rozwój osadnictwa letniskowego nastąpił w Głownie po I wojnie światowej. Najwcześniej powstała dzielnica letniskowa o nazwie Swoboda, usytuowana nad rzeką Mrogą, potem tzw. Letniska Warcholów, położone po obu stronach toru kolejowego. Polacy wykupili tu tereny piaszczyste od rodziny Danieleckich, Żydzi tereny leśne położone za torrem kolejowym należące do majątku A. Komorowskiej. Następnie teren ten został zabudowany willami letniskowymi oraz domkami drewnianymi z werandami. Rola i znaczenie Warcholowa jako obszaru wypoczynkowego została zaznaczona w oficjalnych dokumentach z tego okresu Dziennik Urzędowy woj. łódzkiego z dnia 25 maja 1926 r., podając wykaz kąpielisk i letnisk w województwie, wśród innych wymieniał również Warcholów.

Największy jednak przełom w rozwoju funkcji letniskowej nastąpił w Głownie po wprowadzeniu ustawy o reformie rolnej (1925 r.). Spowodowała ona na tym terenie wyprzedaż i parcelację majątków ziemskich i powstanie nowych dzielnic letniskowych. W tym to okresie na gruntach majątku Lemańskich powstała dzielnica o nazwie Otwock, a z części majątku Komorowskiej dzielnica Nowe Zakopane.

Jedyną osobą wśród właścicieli majątków położonych w okolicach Głowna, która świadomie przeznaczyła parcelowany teren na letnisko był hrabia Kazimierz Rzewuski. Rozparcelował on obszar leśny, dzieląc

go na 127 działek (dzielnica Moczydła), z jednoczesnym zastrzeżeniem w księdze wieczystej, wg którego nowym właścicielom działek nie wolno było wycinać więcej niż $\frac{1}{3}$ część drzewostanu, pozostawiając $\frac{2}{3}$ części nietknięte w celu zachowania letniskowego charakteru miejscowości. Według tych ustaleń budynki mogły być wznoszone w odległości 5 m od brzegu ulicy. Nie wolno było w ciągu 15 lat (licząc od 7 marca 1930 r.) przeprowadzić przez działkę drogi publicznej ani też budować i wznosić gmachów fabrycznych czy też jakichkolwiek składow o charakterze przemysłowym. Nie wolno było również dzielić działek ziemi na mniejsze parcele.

Ten intensywny rozkwit funkcji letniskowej w Głownie był związany z postępującym rozwojem komunikacji ułatwiającej dostęp do tego miasta. Obok połączenia kolejowego z dniem 1 stycznia 1926 r. zostaje uruchomiona komunikacja autobusowa na trasie Łódź-Zgierz-Głowno. W sezonie letnim 1936 r. kolej uruchomiła również tzw. zielone linie. Niezależnie od tej masowej komunikacji pomiędzy Łodzią i Głownem nadal funkcjonował w okresie międzywojennym transport konny. Dotyczyło to zwłaszcza początku i końca sezonu letniego, kiedy to furmankami osobowo-transportowymi przewożono do Głowna na letnisko całe rodziny, często łącznie z meblami i niezbędnym do bytowania sprzętem.

Pierwszymi nabywcami działek letniskowych w Głownie byli głównie Żydzi łódzcy i brzezińscy, ale także mieszkańcy Warszawy, Głowna i innych miejscowości. Powstałe w późniejszym okresie osiedle Nowe Zakopane i Otwock zagospodarowali głównie Żydzi z Łodzi i innych dużych miast przemysłowych.

Głowno w okresie międzywojennym pełniło w sezonie letnim funkcję wypoczynkową i to nie tylko wypoczynku indywidualnego czy rodzinnego. Począwszy od 1930 r. organizowano tu również, korzystając z budynku miejscowej szkoły, kolonie letnie dla dzieci łódzkich. Miarą tej funkcji może być również charakter zabudowy miasta. W 1938 r. na 811 budynków mieszkalnych, jakie zarejestrowano w Głownie i najbliższej okolicy, 477 (59%) pełniło w różnym zakresie funkcję wypoczynkową. Wśród nich było 5 pensjonatów, 38 willi letniskowych oraz 90 domów letniskowych. W pozostałych domach wynajmowano kwatery dla letników (H. S z y m c z a k 1982).

Drugim przykładem miejscowości podłódzkiej, w której załączki funkcji letniskowej istniały jeszcze przed I wojną światową, ale jej rozwój nastąpił w okresie międzywojennym, jest wieś Wiśniowa Góra.

Głównym walorem wypoczynkowym tej miejscowości były lasy sosnowe, pokrywające pleistoceniską wysoczyznę zbudowaną z piasków i żwirów wodno-lodowcowych. Te zdrowe, jak powszechnie uważano,

teren, położone zaledwie w odległości 14 km od Łodzi, z możliwością dojazdu koleją (dojście 3 km od stacji Bedoń), stały się miejscem ekspansji funkcji letniskowej w okresie międzywojennym.

Masowa parcelacja terenów Wiśniowej Góry nastąpiła po 1930 r., kiedy to został zniesiony zakaz rozdrabniania, sprzedaży lub dzierżawy parcel zakupionych od właścicieli Bedonia. Ziemię kupowali tu przeważnie Żydzi, którzy rozpoczęli w latach trzydziestych budowę domów letniskowych na dużą skalę. W okresie tym powstało m. in. 9 dużych pensjonatów oraz ośrodek wypoczynkowy z basenem kąpielowym, a także kilkadziesiąt innych budynków letniskowych. O rozwoju Wiśniowej Góry w okresie międzywojennym może świadczyć fakt, iż z ogólnej liczby 663 budynków, jakie istniały w tej miejscowości w 1980 r., aż 564 (85%) powstało w okresie międzywojennym (G. Wilczak 1982).

W omawianym okresie Wiśniowa Góra stała się miejscowością wypoczynku letniskowego dla średnio zamożnych mieszkańców Łodzi, głównie pochodzenia żydowskiego. Pobyt na letniku w tej miejscowości był relatywnie tańszy i łatwiej dostępny niż w innych miejscowościach podlódzkich, na co składało się głównie brak w pobliżu wód, nadających się do kąpeli oraz bliskość Łodzi. Umożliwiło to wypoczywającym w Wiśniowej Górze częsty kontakt ze stałym miejscem zamieszkania (z Łodzi do Wiśniowej Góry kursował autobus, a liczne drożki ułatwiały dojazd do stacji kolejowej w Bedoniu), a nawet nieprzerwanie pracy w sezonie przez pracujących członków rodziny.

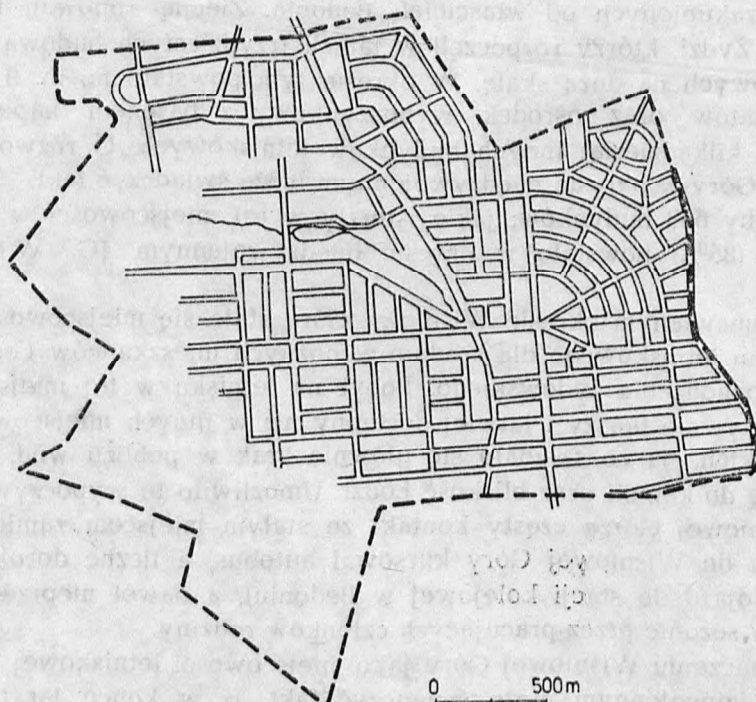
O znaczeniu Wiśniowej Góry jako miejscowości letniskowej w okresie międzywojennym może świadczyć fakt, iż w końcu lat trzydziestych wypoczywało tu po ok. 5000 osób (G. Wilczak 1982).

Zupełnie inną genezę, a i charakter ma osadnictwo wypoczynkowe powstałe w omawianym okresie na tzw. „surowym korzeniu” w sposób planowy i uporządkowany. Dotyczy to w okolicach Łodzi czterech miejscowości: Miasta-Lasu Kolumny, Miasta-Ogrodu Sokolnik, Tuszyń Lasu i w mniejszym stopniu Grotnik. Wnikliwą analizę jednego z tych osiedli, Kolumny, przeprowadził A. Matczak (w druku). Warto tu jednak zwrócić uwagę na pewne cechy wspólne dla wszystkich w ten sposób i w tym okresie powstających miejscowości wypoczynkowych.

Wszystkie one powstały na terenach leśnych, głównie lasów sosnowych o suchym, piaszczystym podłożu. Ich powstanie poprzedziły parcelacje terenów leśnych i częściowo rolniczych, które miały miejsce w końcu lat dwudziestych i na początku trzydziestych naszego wieku.

Powstałe w ten sposób miejscowości wypoczynkowe były zakładane w sposób planowy i posiadały układy przestrzenne czytelne w swojej sieci ulic i placów do chwili obecnej. Koncepcja urbanistyczna tych

miejsowości nazywana przez A. Matczaka (1984 r.) „układem parkowym”, nawiązywała do modnej wówczas w Polsce idei E. Howarda „miast-ogrodów”.

Rys. 1. Układ przestrzenny Miasta-Ogrodu Sokolniki

Fig. 1. Disposition spatiale de la ville-jardin de Sokolniki

Powstałe na „surowym korzeniu” w okresie międzywojennym miejscowości wypoczynkowe lokowano w niedalekiej odległości od Łodzi (20—30 km), wzdłuż istniejących szlaków komunikacji szynowej. Kolumna i Grotniki powstały przy linii kolejowej, Sokolniki i Tuszyń Las w zasięgu tramwaju dojazdowego. Nabywcami działek w powstających osiedlach letniskowych byli pierwotnie ludzie zamożni, przemysłowcy, kupcy, bankierzy itp., głównie mieszkający w Łodzi, choć w zależności od położenia osiedla partycypowali w tych zakupach bogaci mieszkańcy innych miast. Na przykład w 1927 r. 20,4% działek w Kolumnie należało do mieszkańców Pabianic (M. Kubiak 1982), a wśród posiadających działki w Sokolnikach i Grotnikach była też część mieszkańców Zgierza. Pierwotnie działki kupowali przedstawiciele wszystkich

grup narodowościowych, później w miarę rozwijającej się spekulacji ziemią znaczniejsza ich część znalazła się w rękach właścicieli pochodzenia żydowskiego.

Osiedla powstające planowo w zakresie układu przestrzennego, odznaczały się dużym zróżnicowaniem fizjonomii zabudowy. Budowano tu pensjonaty czynne cały rok i przynoszące znaczny dochód swym właścicielom, duże domy lub wille letnie przeznaczone dla rodziny i znajomych oraz domy letniskowe o różnorodnej architekturze i standardzie.

Osiedla te, staraniem ich organizatorów, właścicieli czy mieszkańców, były wyposażone w niezbędne urządzenia usługowe, a zwłaszcza sklepy, obiekty gastronomiczne, sportowe i rozrywkowe.

Porównując liczbę stałych mieszkańców tych osiedli w stosunku do ilości wypoczywających w nich osób oraz sezonowość pobytów można stwierdzić, iż były to typowe w swej funkcji, urbanistyce i fizjonomii osiedla wypoczynkowe.

Podobnie jak i w pierwszym z omawianych okresów (przed I wojną światową), tak i w 20-leciu międzywojennym, najliczniejsza i najbardziej potrzebna część mieszkańców Łodzi swój wolny od zajęć czas spędzała na nielicznych terenach zielonych miasta lub w najbliższym jego otoczeniu.

Nadal odwiedzano Łagiewniki, Młynek, Stawy Stefańskiego czy park Źródłiska. W okresie tym miejscem wypoczynku stał się także zorganizowany w latach 1924—1931 Park Ludowy na Zdrowiu, a także park 3 Maja (1919 r.).

Okres międzywojenny odznacza się również powstawaniem w okolicach Łodzi szpitali o funkcjach sanatoryjnych, specjalizujących się głównie w leczeniu chorób płuc. W 1920 r. zorganizowano sanatorium dla dzieci w Łagiewnikach, a w latach 1925—1926 wybudowano szpital-sanatorium w Tuszyńku. Z nieco wcześniejszego okresu pochodzi inny szpital gruźliczy, który wybudowano w południowej, zalesionej wówczas części Chojen w 1916 r. (obecnie znajduje się on przy ul. Kosynierów Gdyńskich).

Oceniając rozwój osadnictwa wypoczynkowego w okolicach Łodzi w okresie międzywojennym należy podkreślić jego dynamikę. Zainteresowanie wypoczynkiem poza miejscem zamieszkania tej dużej, liczącej wówczas ponad 0,6 mln mieszkańców aglomeracji miejskiej, gwałtownie w tym okresie wzrosło, a próbą zaspokojenia tego zapotrzebowania był zarówno rozwój i przekształcenia wcześniej istniejących osiedli, wsi czy miast, w których funkcja letniskowa współwystępowała z inną (Główno, Wiśniowa Góra), jak również w powstaniu zupełnie nowych, oryginalnych osiedli o wyłącznej funkcji letniskowej. W ten sposób, w ukształtowaną wcześniej sieć osadniczą okolic Łodzi, w okresie międ-

dzywojennym wtargnął po raz pierwszy nowy element — osadnictwo wypoczynkowe.

3. OSADNICTWO WYPOCZYNKOWE OKOLIC ŁODZI PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

II wojna światowa i okupacja hitlerowska wyeliminowały z życia mieszkańców Łodzi pojęcie wypoczynku poza miejscem stałego zamieszkania. Konsekwencje tego straszliwego okresu, wyrażające się m.in. zagładą ludności żydowskiej, ucieczką mieszkańców pochodzenia niemieckiego i ogólnym ubóstwem pozostałych przy życiu Łódzian, oddaliły w czasie możliwość powrotu do wypoczynku w strefie podmiejskiej. Ważnym czynnikiem kształtującym nową sytuację stała się również zmiana ustroju społeczno-politycznego, jaka nastąpiła w Polsce po II wojnie światowej.

Powstałe w okresie międzywojennym osiedla letniskowe zamieniono po wyzwoleniu na osiedla mieszkaniowe, kwaterując w nich napływających do Łodzi osadników. Przeznaczano na ten cel głównie poniemieckie i pożydowskie wille i domy letniskowe, a także niektóre pensjonaty, dostosowując je pospiesznie w sposób prymitywny i tymczasowy do nowej funkcji. Część większych obiektów pensjonatowych przekazano w tym czasie dużym zakładom pracy Łodzi z przeznaczeniem na ośrodki kolonijne i wypoczynkowe. W ten sposób realizowano zasady nowego ustroju, umożliwiając wyjazd wakacyjny poza miasto wielu tysiącom łódzkich dzieci.

Zmiana funkcji, choć w mniejszym zakresie, objęła również podmiejskie rezydencje fabrykanckie, które wraz z upaństwowieniem przemysłu przeszły pod nowy zarząd, stając się najczęściej zakładowymi ośrodkami kolonijnymi (np. ośrodek w Kęblinach, Głownie i inne).

Tak więc w pierwszych latach po wyzwoleniu nastąpiło ograniczenie, a w niektórych przypadkach nawet zanik funkcji wypoczynkowej w dawnych osiedlach letniskowych strefy podmiejskiej Łodzi. Ze względu na rodzaj istniejącej zabudowy Wiśniowa Góra, Kolumna i Grotniki, obok funkcji mieszkaniowej, stały się w tym czasie dużymi ośrodkami kolonijnymi. W znacznie mniejszym zakresie funkcję wypoczynkową pełniły w tych latach Głowno i Sokolniki, a Tuszyn Las niemal w całości stał się osiedlem mieszkaniowym.

Można zaryzykować stwierdzenie iż w sposób wymuszony, wynikający z trudnej sytuacji zniszczonego kraju, osiedla letniskowe strefy podmiejskiej Łodzi przeszły w tym okresie proces intensywnej urbanizacji, wyrażający się głównie w zasiedlaniu ich stałymi mieszkańcami.

Począwszy od połowy lat sześćdziesiątych obserwuje się w okolicach Łodzi bardziej wzmożone zainteresowanie posiadaniem działki czy własnego domku letniskowego. Przyczyn tego stanu należy upatrywać we względnym wzroście zamożności społeczeństwa miejskiego, rozwoju indywidualnych środków komunikacji, a także w starzeniu i wyludnianiu się wsi podmiejskich.

W ten sposób powstają nowe warunki wyrażające się z jednej strony — popytem na wypoczynek poza miastem mieszkańców Łodzi, z drugiej zaś — swoistego rodzaju podażą terenów podmiejskich, która powstaje w sposób często nielegalny, a wyraża się dzieleniem podupadających gospodarstw chłopskich na działki letniskowe. Powstaje w okolicach Łodzi sytuacja wyjątkowa, w której nie walory naturalne decydują o zakupie działki letniskowej, ale możliwość jej nabycia, często nawet w znacznym oddaleniu od kompleksu lasów czy zbiorników wodnych.

W takich warunkach dochodzi do najbardziej dynamicznego, w dotychczasowej historii strefy podmiejskiej Łodzi, rozwoju osadnictwa wypoczynkowego. Powstaje ono wokół starych, międzywojennych jąder osadniczych, powodując ich rozbudowę (Sokolniki, Grotniki) bądź tworząc nowe samodzielne jednostki, jak ma to miejsce wokół Kolumny czy Tuszyń Lasu. Przede wszystkim, w okresie tym powstają jednak nowe osady letniskowe, które lokują się na rozparcelowywanych gruntach chłopskich. Najczęściej nie tworzą one nowych założeń urbanistycznych, ale zmieniają charakter użytkowania zachowanych w swej formie przestrzennej rozłogów wiejskich, podzielonych na różnej wielkości działki letniskowe.

O skali i natężeniu tego zjawiska może świadczyć fakt, iż jak podaje A. Matczak (1982), jeszcze w 1966 r. w strefie podmiejskiej Łodzi było 2840 działek letniskowych, w 1970 r. — 3474, ale już w 1979 r. 6168 działek. Zjawisko to potwierdzają również wyniki (bardzo niedoskonałego w tym zakresie) Narodowego Spisu Powszechnego z 1978 r. Według tych informacji w 1978 r. istniało na terenie strefy podmiejskiej Łodzi 2991 domów letniskowych, z czego 8,7% wybudowanych było przed 1945 r., 53,7% w latach 1945—1970, a pozostałe 37,6% w ostatnim okresie, tzn. w latach 1971—1978.

Spontanicznie powstające nowe osadnictwo letniskowe objęło w tym czasie wiele wsi podłódzkich położonych zarówno wzdłuż tradycyjnych ciągów komunikacji szynowej, jak również wzdłuż wielu dróg kołowych i to często o lokalnym znaczeniu. Przykładem takiego osadnictwa ukształtowanego w całości w omawianym okresie może być wieś Janówka położona w gminie Andrespol.

Wieś ta o kształcie typowej ulicówki jest położona w odległości

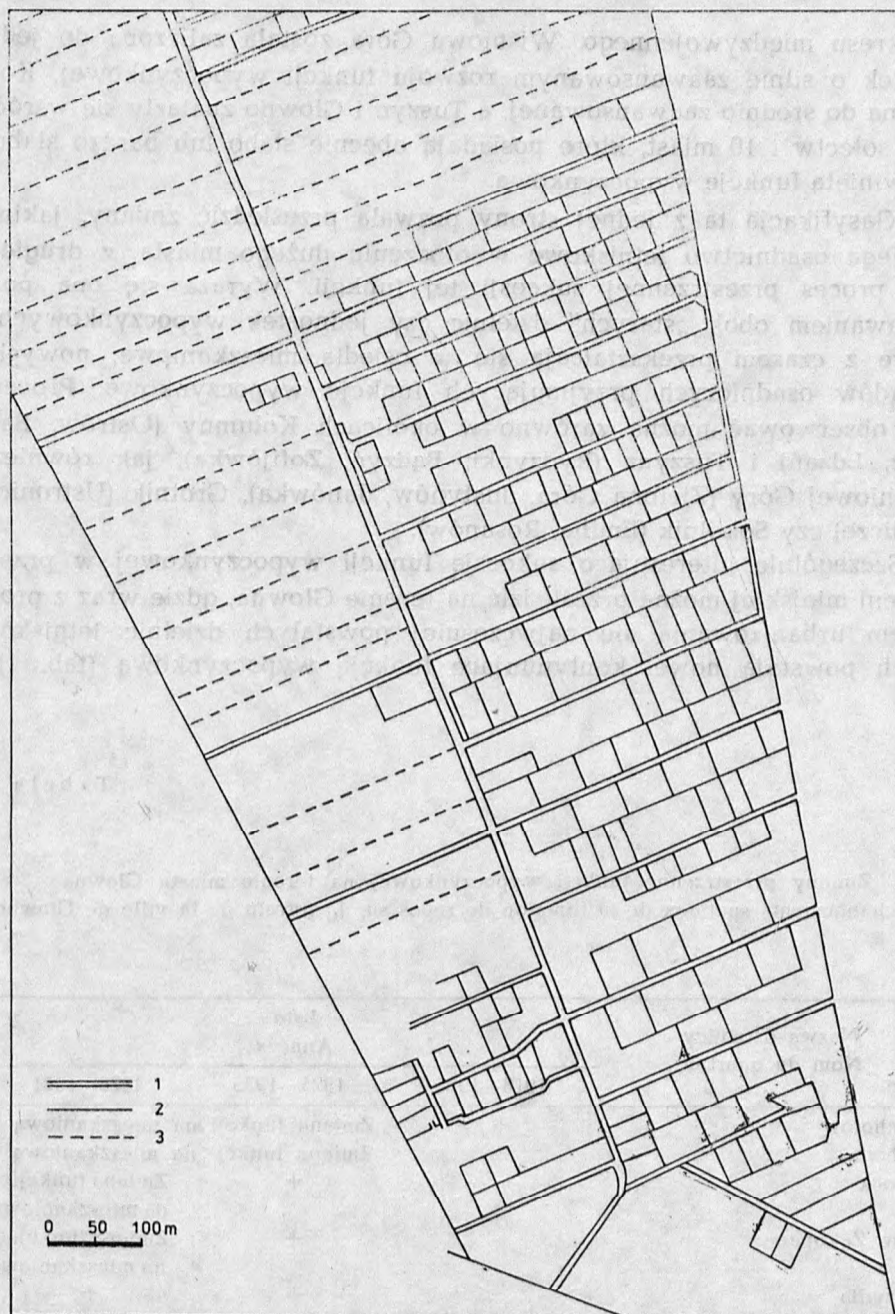
ok. 17 km od Łodzi przy linii kolejowej Łódź-Koluszki. Główna oś tej wsi przebiega niemal prostopadle do linii kolejowej, z którą przecina się w Justynowie i równolegle (w odległości 300—600 m) do dużego kompleksu lasów gałkowskich. Proces przemian tej wsi rozpoczął się tu w latach 1960—1965 i objął niewielki fragment przylegający bezpośrednio do linii kolejowej. W latach 1965—1970 kupowano działki letniskowe już w części środkowej wsi, a po 1970 r. wykupiono tereny położone w odległości ok. 2 km od stacji PKP.

W 1979 r. na 366 działek budowlanych znajdujących się na terenie wsi, 235 pełniło funkcje wypoczynkowe, przy czym 190 z nich posiadało zabudowę letniskową (J. Napolska 1981). Większość działek letniskowych powstała w Janówce na skutek parcelacji gospodarstw chłopskich. Wśród obecnych właścicieli 70% kupiło działki z ogłoszenia w prasie, 16% nabyło je od krewnych, 58% dowiedziało się o możliwości zakupu przez znajomych, a pozostali w poszukiwaniu działki przyjechali do Janówki i nawiązali sami kontakt z gospodarzami.

Układ przestrzenny tego nowego osiedla letniskowego bardzo odbiega od układów osiedli powstających w okresie międzywojennym. Powstał on na skutek podzielenia wąskich pól chłopskich, ułożonych prostopadle do głównej osi wsi, na działki letniskowe o wymiarach od 500 do 1500 m². Podział ten nie naruszył układu dawnych pól i siedlisk wiejskich, rozdrobnił je jednak i zmienił w sposób zasadniczy ich użytkowanie.

Właścicielami działek letniskowych w Janówce są głównie mieszkańcy Łodzi, z których ok. 65% w okresie prowadzonych badań (1979 r.) było w wieku powyżej 50 lat. W grupie tej aż 28% stanowią emeryci i renciści. Interesującym jest fakt, iż ok. 40% właścicieli działek letniskowych w Janówce planuje budowę tam stałego domu i zamieszkania na wsi. Świadczy to, że funkcja letniskowa tego osiedla ma charakter przejściowy.

Szczegółowe badania przeprowadzone przez A. Matczaka (1985) w strefie podmiejskiej Łodzi wykazały, iż w 1979 r. 282 sołectwa i 10 miast tej strefy posiadało w różnym stopniu rozwiniętą funkcję wypoczynkową. Z tej liczby 54 sołectwa uznać można było jako posiadające funkcję wypoczynkową rozwiniętą w stopniu średnim lub silnie, a 9 sołectw posiadało tę funkcję w pełni ukształtowaną. Do tych ostatnich zaliczono dwa osiedla, które powstały jako letniskowe w okresie międzywojennym i utrzymały nadal ten charakter (Grotniki i Sokolniki) oraz siedem sołectw, które ukształtowały tę funkcję w ostatnim okresie (Ustronie, Swędów, Justynów, Janówka, Żabiczki, Wrząca, Nowy Świat). Interesująco w tej klasyfikacji wypadły pozostałe osiedla letniskowe

Rys. 2. Układ przestrzenny wsi Janówka

1 — drogi, 2 — granice działek rekreacyjnych, 3 — granice pól

Fig. 2. Disposition spatiale du village Janówka

1 — chemins, 2 — limites des parcelles de récréation, 3 — limites des champs

z okresu międzywojennego. Wiśniowa Góra została zaliczona do jednostek o silnie zaawansowanym rozwoju funkcji wypoczynkowej, Kolumna do średnio zaawansowanej, a Tuszyn i Głowno znalazły się wśród 219 sołectw i 10 miast, które posiadają obecnie słabo lub bardzo słabo rozwiniętą funkcję wypoczynkową.

Klasyfikacja ta z jednej strony pozwala prześledzić zmiany, jakim podlega osadnictwo letniskowe w otoczeniu dużego miasta, z drugiej zaś proces przestrzennej sukcesji tej funkcji. Wyraża się ona powstawaniem obok „starych” dzielnic czy jednostek wypoczynkowych, które z czasem przekształcają się w osiedla mieszkaniowe, nowych układów osadniczych przyjmujących funkcje wypoczynkowe. Proces ten obserwować można zarówno w okolicach Kolumny (Ostrów, Barycz, Ldzań) i Tuszyń (Rydzynki, Bądyn, Zofijówka), jak również Wiśniowej Góry (Zielona Góra, Justynów, Janówka), Grotnik (Ustronie, Jedlicze) czy Sokolnik (Emilia, Rosanów).

Szczególnie interesująco sukcesję funkcji wypoczynkowej w przestrzeni miejskiej można prześledzić na terenie Głowna, gdzie wraz z procesem urbanizowania się najwcześniej powstałych dzielnic letniskowych powstają nowe, kontynuujące funkcję wypoczynkową (tab. 1).

Tabela 1

Zmiany przestrzenne funkcji wypoczynkowej na terenie miasta Głowna
Les changements spatiaux de la fonction de repos sur le terrain de la ville de Głowno

Nazwa dzielnicy Nom du quartier	Lata Années		
	1918—1925	1925—1935	1970—1981
Warcholów	+	Zmiana funkcji na mieszkaniową	
Swoboda	+	Zmiana funkcji na mieszkaniową	
Otwock		+	Zmiana funkcji na mieszkaniową
Nowe Zakopane		+	Zmiana funkcji na mieszkaniową
Moczydła		+	+
Kol. Stary Warcholów			+
Kol. Zabrzeźnia			+

+ Występowanie funkcji wypoczynkowej.

4. WNIOSKI

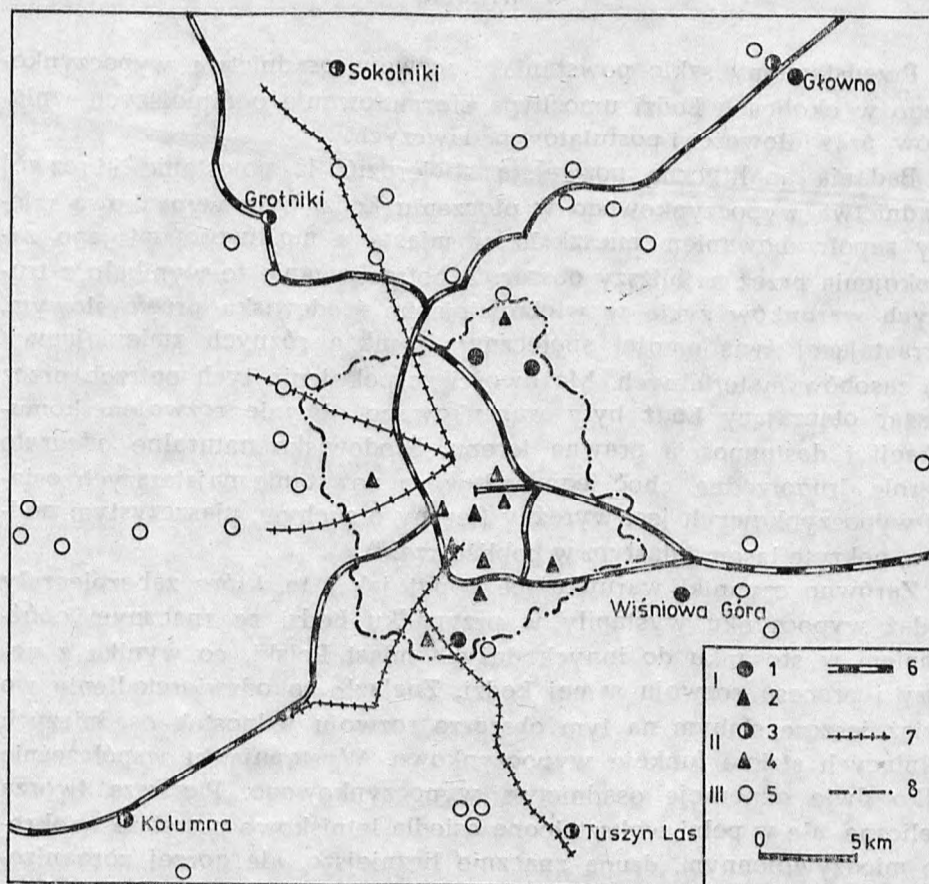
Przedstawiony szkic powstania i rozwoju osadnictwa wypoczynkowego w okolicach Łodzi umożliwia sformułowanie ogólniejszych wniosków, prawidłowości i postulatów badawczych.

Badania analityczne pozwalają stwierdzić, iż powstanie i rozwój osadnictwa wypoczynkowego w otoczeniu Łodzi było wypadkową między zapotrzebowaniem mieszkańców miasta a możliwościami jego zaspokojenia przez najbliższy obszar. Zapotrzebowanie to wynikało z trudnych warunków życia w wielkomiejskim środowisku przemysłowym, wzrastającej świadomości społecznej, a także różnych zmieniających się zasobów materialnych. Możliwości zaspokojenia tych potrzeb przez obszar otaczający Łódź były warunkowane głównie rozwojem komunikacji i dostępnością prawną terenu. Środowisko naturalne odegrało tu rolę drugorzędną, choć jego wpływ na powstanie najstarszych osiedli wypoczynkowych jest wyraźny (tereny o suchym, piaszczystym podłożu, pokryte lasem iglastym w pobliżu rzeki).

Zarówno czynniki warunkujące popyt jak i te, które zabezpieczały podaż wypoczynku wystąpiły w przypadku Łodzi ze znacznym opóźnieniem w stosunku do innych dużych miast Polski, co wynika z genezy i procesu rozwoju samej Łodzi. Znalazło to odzwierciedlenie we wciąż jeszcze słabym na tym obszarze rozwoju jednostek osadniczych pełniących stricte funkcje wypoczynkowe. Występują tu współcześnie tylko dwie generacje osadnictwa wypoczynkowego. Pierwszą tworzą nieliczne, ale w pełni wykształcone osiedla letniskowe powstałe w okresie międzywojennym, drugą znacznie liczniejsze, ale gorzej zorganizowane osadnictwo powstające współcześnie, głównie w wyniku podziałów gospodarstw chłopskich.

W świetle obserwacji łódzkich, zaryzykować można hipotezę, iż osadnictwo letniskowe w okolicach dużych miast było i jest etapem w procesie urbanizacji terenów podmiejskich. Często poprzedza ono ten proces, ale wyznacza również jego kierunek przestrzenny, a w konsekwencji przyszły kierunek rozwoju miasta czy aglomeracji.

Prowadzone badania wykazały także występowanie w otoczeniu Łodzi sukcesji przestrzennej funkcji wypoczynkowej. Powstanie na początku XX w. oraz w okresie międzywojennym pierwszych osiedli letniskowych wokół Łodzi zadecydowało o podstawowych kierunkach rozwoju osadnictwa wypoczynkowego na tym obszarze w następnych dziesięcioleciach. Dzieje się tak pomimo przemian, jakim uległy te pierwotne jądra osadnictwa wypoczynkowego, tracąc nawet w kilku przypadkach pierwotne funkcje. Jak wykazały badania, nie stanowi

Rys. 3. Rozwój osadnictwa wypoczynkowego okolic Łodzi
na tle sieci komunikacji szynowej

I etap: 1 — osiedla wypoczynkowe powstałe przed I wojną światową, 2 — miejsca wypoczynku ludności Łodzi przed I wojną światową; II etap: 3 — osiedla wypoczynkowe powstałe w okresie dwudziestolecia międzywojennego, 4 — miejsca wypoczynku mieszkańców Łodzi powstałe w okresie dwudziestolecia międzywojennego; III etap: 5 — osiedla w których funkcja wypoczynkowa rozwinęła się w okresie po II wojnie światowej, 6 — koleje, 7 — tramwaje podmiejskie, 8 — granice administracyjne Łodzi w 1986 r.

Fig. 3. Développement de la colonisation de repos dans les environs de Łódź
sur le fond du réseau ferroviaire

I ère étape: 1 colonies de repos fondées avant la 1 ère guerre mondiale, 2 — lieux de repos des habitants de Łódź avant la 1 ère guerre mondiale; II ème étape, 3 — colonies de repos fondées dans la période d'entre deux guerres, 4 — lieux de repos des habitants de Łódź dans la période d'entre deux guerres; III ème étape: 5 — colonies dont la fonction de repos s'est développée après la II ème guerre mondiale; 6 — chemins de fer, 7 — tramways suburbains, 8 — limites administratives de Łódź en 1986

to jednak przeszkody w powstawaniu nowych osiedli letniskowych, które otaczając stare jądra osadnicze rozwijają się lub kultywują funkcje wypoczynkowe tych obszarów.

Przeprowadzona analiza pozwala również na sformułowanie dalszych postulatów badawczych, których realizacja powinna umożliwić wykrycie i lepsze zrozumienie zachodzących procesów, jak również wskazać istniejące prawidłowości. Dalsze badania nad osadnictwem wypoczynkowym w otoczeniu dużych miast winny koncentrować się na:

- wykryciu i określeniu związków, zależności i prawidłowości, jakie zachodzą pomiędzy osadnictwem wypoczynkowym a procesami urbanizacji w strefach podmiejskich dużych miast;

- wyjaśnieniu przyczyn i następstw procesu sukcesji przestrzennej funkcji wypoczynkowej w sieci osadniczej obszarów podmiejskich;

- potwierdzeniu lub negacji powstawania, rozwoju i przemian podsystemów osadnictwa wypoczynkowego na obszarach podmiejskich dużych miast.

PIŚMIENNICTWO

- Dylik J., 1971, *Województwo ze stolicą bez antenatów. Geografia historyczna województwa łódzkiego*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Ginsbert A., 1962, *Łódź. Studium monograficzne*, Łódź.
- Janczak J., 1982, *Ludność Łodzi przemysłowej 1820—1924*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia historica 11.
- Kopczyńska-Jaworska B., 1980, *Zwyczaje i obyczaje ludności Łodzi*, [w:] *Dzieje miasta*, t. 1, Łódź.
- Kubiak M., 1982, *Rozwój funkcji wypoczynkowej Kolumny*, maszynopis pracy magisterskiej wykonanej w Instytucie Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni UŁ.
- Matczak A., 1982, *Funkcja wypoczynkowa strefy podmiejskiej Łodzi*, maszynopis pracy doktorskiej wykonanej w Zakładzie Geografii Miast i Turyzmu UŁ.
- Matczak A., 1984, *Próba wykorzystania analizy morfologicznej do określenia funkcji wypoczynkowej osiedli w strefie podmiejskiej Łodzi*, „Problemy Turystyki”, z. 2, s. 93—97.
- Matczak A., 1985, *Funkcja wypoczynkowa strefy podmiejskiej Łodzi*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia geographica 5, s. 299—312.
- Matczak A., 1986, *Przyrodnicze podstawy organizacji wypoczynku w strefie podmiejskiej Łodzi*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 2, s. 25—45.
- Matczak A., 1987, *Próba określenia funkcji wypoczynkowej osiedli podmiejskich na przykładzie Kolumny*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Turyzm 3.
- Napolska J., 1981, *Funkcja rekreacyjno-wypoczynkowa gminy Andrespol*, maszynopis pracy magisterskiej wykonanej w Instytucie Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni UŁ.
- Pietrzak A., 1973, *Zmiany zalesienia terytorium województwa łódzkiego od okresu porozbiorowego do czasów obecnych*, „Region Łódzki. Studia i materiały”, t. 3, s. 41—60.

- Straszewicz L., 1979, *Indywidualność Łodzi na tle aglomeracji miejskich*, „Zeszyty Naukowe UŁ”, S. II, z. 21, s. 17—23.
- Szymczak H., 1982, *Funkcja turystyczna Główna w zarysie historycznym*, maszynopis pracy magisterskiej wykonanej w Instytucie Geografii Ekonomicznej i Organizacji przestrzeni UŁ.
- Wilczak G., 1982, *Funkcja wypoczynkowa osiedla Wiśniowa Góra*, maszynopis pracy magisterskiej wykonanej w Instytucie Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni UŁ.

Doc. dr hab. Stanisław Liszewski
Zakład Geografii Miast i Turystyki
Instytutu Geografii Ekonomicznej
i Organizacji Przestrzeni
Uniwersytetu Łódzkiego
al. Kościuszki 21
90-418 Łódź

Wpłynęło:
10 września 1986 r.

RÉSUMÉ

Le travail a pour but l'explication de la genèse de la colonisation de repos aux environs de Łódź, l'identification et la fixation des étapes de celle-ci et les directions de cette forme de la colonisation Łódź, vu sa genèse, le train de son développement et la complexité des structures sociales de sa population, possède beaucoup de traits individuels, ce qui se reflète dans la colonisation de repos naissant aux environs de la ville.

Le développement de la colonisation de repos aux environs de Łódź peut être divisé en 3 étapes: avant la 1ère guerre mondiale, entre les deux guerres, après la 1ère guerre mondiale.

Avant la 1ère guerre mondiale apparaissent, sur le terrain examiné, les constructions résidentielles uniques fondées par de riches industriels de Łódź (Julianów, Łagiewniki) et les premières colonies de repos qui manquent de grâce (Arturówek, Rogi, Ruda Pabianicka), situées non loin du centre de la ville. Se font voir aussi les premières tentatives d'exploiter la colonisation rurale en vue de séjour de repos.

A cette époque-là, on exploite pour le repos avant tout les terrains forestiers, le plus souvent les forêts de pin couvrant les monticules et les dunes dans les environs de Łódź, situés dans le voisinage des lignes de chemin de fer ou de tramways suburbains.

Dans les vingt années d'entre deux guerres, surtout dans la deuxième moitié de cette période, a lieu le développement dynamique de différentes formes de la colonisation de repos sur le terrain examiné. Les résidences suburbaines de riches industriels, il est vrai que peu nombreuses, commencent à surgir (Kębliny, Grotniki et autres), le développement des localités dans lesquelles les maisons estivales étaient construites déjà avant la première guerre avance toujours (Arturówek, Rogi, Ruda Pabianicka); on a aussi commencé à louer les logements (Główna, Wiśniowa Góra). Mais ce sont avant tout les vraies colonies estivales qui naissent aux environs de Łódź: la ville-forêt de Kolonia, la ville-jardin de Sokolniki, Tuszyń-Forêt, Grotniki. Ces dernières dans leurs dispositions spatiales exploitaient l'idée des villes-jardins de E. Howard, très à la mode à l'époque.

Dans les premières années après la deuxième guerre mondiale les colonies estivales de la zone suburbaine de Łódź, changées en colonies d'habitation, limitent ou, dans certains cas, perdent leur caractère, cessant d'être les centres de repos. Seulement vers la moitié des années soixante naît et se développe dynamiquement la pression sociale visant à la possession d'une parcelle et dans ces conditions a lieu le développement de la colonisation de repos la plus dynamique dans l'histoire de la zone suburbaine de Łódź.

En 1966, dans la zone suburbaine de la ville, on a enregistré 2840 parcelles estivales et dix ans après — 6168. La nouvelle colonisation estivale surgissant spontanément a pris possession de plusieurs villages dans les environs de Łódź, en occupant les terrains de paysans lotis souvent contre le droit. Comme exemple d'un tel village, dans le travail, on a présenté Janówka.

Les recherches minutieuses menées en 1979 par A. Matczak (1985) ont démontré que dans la zone suburbaine de Łódź il y avait 282 villages et 10 villes remplissant les fonctions de repos développées différemment. Seuls les 9 villages ont pleinement développé ces fonctions, le degré du développement de celles-ci dans les 54 villages est moyen ou haut.

Les résultats des recherches faites ont démontré qu'avec le temps changent le rôle et l'importance de la colonisation de repos dans la zone, suburbaine de Łódź. L'histoire de la colonisation de repos pendant 80 ans sur le terrain examiné permet de constater le rôle significatif de la colonisation dans le processus de l'urbanisation des terrains suburbains et la succession spatiale de la fonction de repos fortement développée aux environs de Łódź.

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

The aim of this article is to explain the genesis of the recreational settlement system on the areas surrounding Łódź, its identification, and determination of stages and directions in development of this settlement form.

Łódź due to its genesis, rate of development and complexity of social structures has many individual characteristics, which finds its reflection also in the recreational settlement system being developed in its surroundings.

Development of the recreational settlements on the areas surrounding Łódź can be divided into three stages: 1) before the First World War; 2) the interwar period; and 3) after the Second World War.

In the period before the First World War, there had been erected on the area under study the first, not numerous and individual residential buildings by the richest industrialists (Julianów, Łagiewniki), and the first recreational centres, very awkward in their town-planning aspects (Arturówek, Rogi, Ruda Pabianicka) located a short distance from the centre of Łódź. There had appeared also the first attempts at utilization of the network of villages for recreational purposes.

Mainly forested areas, most often pine forests on hills and elevations outside Łódź, situated in the vicinity of railway lines and suburban tram-lines, had been utilized in this period for recreational purposes.

In the interwar period, and especially in its second half, a dynamic expansion of various forms of recreational settlements took place on the area under study. There

continued to appear new although not numerous suburban residences of rich industrialists (Kębliny, Grotniki, and others). This was accompanied by development of localities, in which still before the First World War had begun to appear recreational facilities (Arturówek, Rogi, Ruda Pabianicka), or holiday accommodation had begun to be rented (Główno, Wiśniowa Góra). However, it should be noted that during this period original recreational centres were created in the surroundings of Łódź: Town-Forest Kolumna, Town-Garden Sokolniki, Tuszyn Forest, and Grotniki. In their spatial lay-out, they were responding to E. Howard's idea of „towns-gardens” quite fashionable in Poland at that time.

The first years following the Second World War witnessed restriction or even decay in some cases of the recreational function in the former recreation localities of the suburban zone of Łódź, which were changed into housing districts. It was not until the mid-sixties, that a strong social pressure to have a plot of land and a summer cottage outside the place of permanent residence appeared and was intensified dynamically. In these conditions, there began the most dynamic development of recreational settlements in the entire history of the suburban zone of Łódź.

In this zone, there were recorded 2840 recreational plots in 1966, and as many as 6168 ten years later. The spontaneously developing new recreational settlements encompassed many suburban villages at this time utilizing divided peasant lands, sometimes illegally. An example of such a village discussed in the article is Janówka.

Detailed studies carried out in 1979 by A. Matczak (1985) revealed that in the suburban zone of Łódź there were 282 villages and 10 towns characterized with their recreational function developed to a different degree. In this number, 9 villages had this function well developed, and further 54 villages — developed to a medium or strong degree.

The performed studies revealed changeability in time of the role and significance of recreational settlements in the suburban zone of Łódź. Over 80-year history of recreational settlements on the area under study points at an important role played by them in the urbanization process of suburban areas, and a strongly developed spatial succession of the recreational function in the surroundings of this town.

Translated by Leszek Podbielski